

La Biblioteca del Centre de Lectura de Reus (1859-1918)*

«Un referent d'instrucció de la classe obrera».

Xavier Ferré Trill

Orígens de la biblioteca

En l'«Himne a Reus», escrit pel soci del Centre, Isidor Frias, en ocasió del Certamen del Centro de Lectura de 1884, apareixia l'al·legoria al saber i a la ciència, «ídol del cor» (*Revista del Centro de Lectura*, 8-VII-1883).

El Centre de Lectura va sorgir l'abril de 1859 com a conseqüència d'unes reunions de menestrals i de republicans al Cafè de la Música situat al carrer Raval de Santa Anna. Aquesta era la primera referència

que se'n tenia, segons explicava un dels seus fundadors, Josep Güell Mercader. La finalitat d'aquestes trobades era incitar la instrucció dels obrers a partir de la lectura de diaris als assistents: «Los llegiam en veu alta [els diaris *La Discusión* i *El Pueblo*] com sols per a nosaltres, però ab la intenció de que se'ns acostessin aquells obrers que jugavan y bromejavan en las taulas vehinas».¹ L'objectiu de la incipient associació era socialitzar un model de cultura de «carácter popular y laich».²

En principi, com rememorava Güell i Mercader, es parlava de Casino, és a dir, d'un lloc de reunió i de debat. El primer local formal de l'entitat era al primer pis d'un bar del carrer de Vallroquetes. El nom final de l'entitat, Centro de Lec-

Secció de Reserva de la Biblioteca del Centre de Lectura. Primera datació 1870.

* La recerca ha comptat amb les orientacions de les bibliotecàries Maria Rosa Molas, Teresa Buxó i Montserrat de Anciola. Aquest treball s'inscriu en el programa del Grup de Recerca «Ideologies i Societat a la Catalunya Contemporània» [ISOCAC] [2009 SGR 1390/ AGAUR/URV].

tura, substituï l'inicial de *Centro Popular de Instrucción* perquè aquest nom, segons Güell, podria ser interpretat políticament i podia no ser admès al reglament de l'entitat.

Un cop aprovats els primers estatuts de l'associació, els mestres de la ciutat s'oferiren desinteressadament per organitzar-hi les primeres classes, com s'esdevingué amb Alexandre Garcia, futur president del Centre. Fou en aquest context d'inici del curs 1860-1861 que es va crear la Biblioteca.

Els orígens del Centre de Lectura corresponien a una entitat filantròpica, la finalitat de la qual era concebre la formació com a mitjà de regeneració social. Una regeneració que, com veurem, havia d'esdevenir factible a través de la configuració de l'entitat com a institució politècnica, és a dir, com a Ateneu que formava en diverses matèries generalistes i tècniques. Per tant, com especifica Montserrat Comas pel que fa al marc de les idees,³ el Centre de Lectura fou un resultat del nou context de conceptes científicistes sorgits a l'escalf del cicle revolucionari de 1789, però també en el context de les revolucions burgeses entre 1830-1848. Així, la idea de «progrés moral, intel·lectual i material dels pobles» era la idea comuna destacada pels fundadors de l'associació, com ho reflectia la *Memoria* de l'any 1870 presentada pel president Tomàs Lletget.

En aquest sentit, el fons de la Biblioteca, que tot seguit analitzem, havia de representar el «món» que la creava.⁴ I aquest món era definit per una voluntat de reforma política basada en l'ideal de la fraternitat social. Un objectiu que es fonamentava en una tradició associativa i de recepció de noves cultures polítiques: republicanisme, obrerisme, anarquisme, catalanisme que a Reus anaven legitimant les xarxes de sociabilitat emergents: associacionisme mutualista obrer, entitats lúdiques i literàries. En aquest sentit, un dels fundadors del Centre, el redactor de la revista, Ciril Freixa, concebia l'associació reusenca com a factor de progrés orientat a totes les classes socials.⁵

No en va, l'evolució del que fou saló o gabinet de lectura que aquí expliquem reflectia un tipus de bibliografia que s'anava incorporant i que es fonamentava en la sociologia, la geografia comparada, les ciències empíriques i la historiografia liberal. Creiem, doncs, que el seguit de publicacions que

indiquem en aquest treball són significatives per oferir un model de referències bibliogràfiques requerides pels lectors.

Sota l'estela del positivisme científic, l'entitat l'acta constitutiva de la qual datava del 2 de juny de 1859 tenia com a objectiu la formació en disciplines de les classes populars urbanes, però també el foment de llur lleure, com fou la fundació de l'Orfeó del Centre en la junta del 16 de desembre de 1892. La publicació del seu primer òrgan de difusió, elaborat pels mateixos associats, (primera etapa de l'*Eco del Centro de Lectura* (1859-1860)) acomplí la funció de socialització cultural al si de la seva àrea d'influència ciutadana. Calia destacar l'especial atenció que la revista feia envers la joventut i la seva formació, amb l'apartat permanent de la revista «Sección Instructiva», i envers els interessos industrials de la ciutat, que havien de substituir la producció agrària. També era de valorar la cura a no permetre cap decantament ideològic del Centre respecte d'hipotètiques crítiques. Davant aquesta possibilitat, Güell i Mercader destacava: «Examínese su biblioteca y no se encontrarán en ella mas que obras que respiran las mas sana moral, ninguna que ataque en lo mas minimo la religion y las instituciones polticas que hoy nos rigen».⁶

La Biblioteca del Centre de Lectura de Reus, que en el decurs del vuit-cents comptà amb una economia inestable, va iniciar la seva tasca arran de l'aprovació dels primers estatuts de l'entitat cultural el maig de 1859. Però no fou fins al gener de 1862 quan tenim esment d'un responsable de la Biblioteca.

La constitució de la secció bibliogràfica es va anar formalitzant a partir de les deixes i donacions de llibres i de la subscripció i l'intercanvi de publicacions periòdiques.⁷ En aquest sentit, el fons de la Biblioteca es vinculava fonamentalment a les classes d'alfabetització i de formació en matèries científicotècniques i humanístiques que s'impartien a l'entitat. La lectura formava part del seguit d'activitats culturals que es feien a l'entitat, com fou, per exemple, l'endegament de les «sesiones de Debates y lectura en alta voz» que començaren a funcionar el primer diumenge del mes de març de 1865.

Eugeni Mata en un article valoratiu de la secció en ocasió de presentar el primer catàleg bibliogràfic complet del Centre l'octubre de 1897⁸ vinculava la creació de la Biblioteca amb el principi regenerador de «fundar en la instrucció el bienestar y mejora de todas las clases sociales, por depender de ella muy principalmente el progreso y la civilización de los pueblos». Cal, doncs, resseguir el binomi «benestar i millora» a través de la intrahistòria de la secció bibliogràfica.

Per especificar l'evolució de la Biblioteca i de les seves adquisicions en el context formatiu esmentat estructuro la present exposició en períodes (segons conjuntures de tancament de la societat i cicles polítics, els dos primers; segons edició de la revista del Centre, el tercer i quart, i segons canvi de presidència, el cinquè i sisè): 1859-1866, 1868-1875, 1875-1882, 1883-1889, 1890-1900 i 1901-1918.

Etape 1859-1866

Els orígens de la Biblioteca venien definits per l'objectiu de l'entitat sota la tríada de «la instrucció, la moralidad, las buenas costumbres». En el discurs de Gabriel Bofarull, secretari provisional i un dels fundadors del Centre, en la junta general ordinària del 4 de setembre de 1859, destacaven

Michel Carcano, *Sermonarium de peccatis per adventum et perduas quadragesimas*, Venetiis, F. Renner et N. de Francfordia, 1476 (v. 1).

aquests principis, que havien de restar definits amb el progrés del saber, que comportava la lluita contra la ignorància, el no assoliment de la qual equivalia a la marginació social. L'orientació de l'entitat es definia a través de la difusió del saber, del «desarrollo intelectual» i de la propagació de la fraternitat. El fet d'aconseguir el repte de la formació hauria de fer del Centre de Lectura un «fiel intérprete de las aspiraciones del siglo XIX». Aquest objectiu va ser proclamat en la primera junta efectiva de l'entitat, aquell mateix 4 de setembre, pel primer president de la institució, el cooperativista Ciril Freixa (Reus, 1820 - Barcelona, 1890).⁹

El primer període constituent del Centre (maig de 1859 - abril de 1860) assolí l'aprovació del seu primer reglament; la subscripció als dos primers diaris, *La Discusión* i *Diario de Barcelona*, segons acta de la sessió del 10 de juny de 1859,¹⁰ i la renovació total de la Directiva, segons constà a la reunió de la Junta del primer d'abril de 1860. Sota l'etapa del nou president del Centre, Alexandre Garcia, elegit en les eleccions del 7 de juny de 1860, l'entitat en condició de lloguer inicià el condicionament de l'edifici: hi introduí el gas d'ençà del 9 d'agost de 1860 i la societat es traslladà al número 7 del carrer de la Presó. També es nomenà el càrrec, en junta de govern d'aquell 31 d'agost, de primer conserge, que recaigué en l'anterior president, Ciril Freixa. El nou local representà una expansió del Centre, la qual afectà l'impuls de la Biblioteca «destinando al efecto la mayor suma posible mensualmente, hasta que esté dotada de todas las obras, cuyos autores sean universalmente reconocidos como las mejores lumbreras científicas y literarias».¹¹

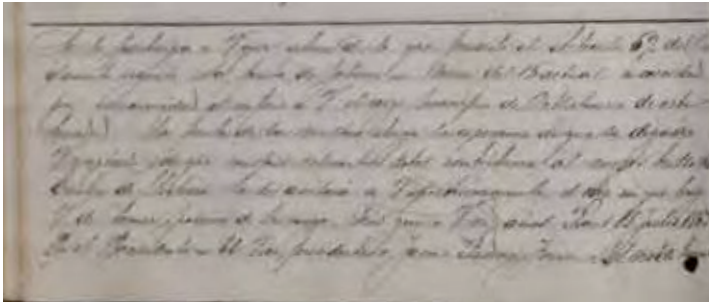
En aquests set anys, el Centre veié aprovats els seus tres primers reglaments. El primer, datava del 9 de juny de 1859 i fou aprovat pel Govern Civil de Tarragona vint-i-un dies després.

Aquest primer reglament dedicava deu articles, del número 42 al 52, a l'apartat de la Biblioteca. En el primer d'aquest articulat es parlava de la Biblioteca com a projecte: «se destinará un gabinete del "Centro" un lugar a propósito en el que se depositarán todos los libros y periódicos pertenecientes a la entidad». S'hi preveia la deixa en dipòsit de volums i diaris per part dels socis. En l'article 49 constava que no es podia extreure cap volum de l'entitat i es deixava a criteri de la Junta de Govern el criteri de l'adquisició de volums (a suggeriment dels socis).

Aquesta concepció del que havia de ser la Biblioteca es mantingué en la reglamentació aprovada el 23 de març de 1861. En canvi, l'apartat del reglament «De la Biblioteca, de las Cátedras y del Museo», aprovat el 26 de febrer de 1863 sota la presidència de Tomàs Lletget i reproduït sense esmena en els estatuts dels anys 1873, 1888 i 1890, establia una ampliació de les funcions de la sala de lectura. Per primera vegada es parlava (articles 59 i 60) de la funció dels dos bibliotecaris nomenats per la Junta de Govern per dur a terme una indexació dels volums, un d'ells fou Francesc Miró. També s'hi especificava una divisió respectiva d'espais per a lectura de llibres i de diaris. A

Primer número d'*El Eco del Centro de Lectura*, publicació de l'entitat (1859).

Nomenament del càrrec de bibliotecari,
el 18 de juliol de 1863, extret del Copiador núm. 22.

Alfredo Opiiso, *Historia de España
y de las repúblicas latinoamericanas*,
Barcelona, Gallach, [s.a.]. 15 v.

més d'integrar la dinàmica de la Biblioteca als cursos de l'entitat, en l'article 68 es projectava, per primer cop, a mode d'institucionalització social, una sala específica per a la col·lecció d'estudis locals, «debidamente ordenados y clasificados formando un Museo ó exposición permanente de Agricultura, Mineralogía, Indústria, Artes, tan necesario en esta comarca».

Durant el curs 1860-1861 és quan tenim coneixement de les primeres incorporacions bibliogràfiques en acord de la junta del 2 de març de 1861. Segons Eugeni Mata, el primer llibre ingressat al Centre de Lectura fou el *Diccionario clásico de la lengua española*, de Ramon Joaquin Domínguez. S'adquiriren els primers tretze volums (dels trenta de què constava) de la

Historia General de España (1850-1859), de Modesto Lafuente (1806-1866) i la sèrie de tres toms de la *Historia de los Tres Reinos de la Naturaleza*. També, en la junta del 7 de març d'aquell any, el Centre adquirí els vuit volums de *Los Heroes y grandezas de la Tierra*. Simultàniament a aquestes subscripcions s'habilitaven prestatgeries per a la localització de les obres, segons acord de la junta d'aquell 8 de març. Sis dies més tard, la Junta acordava també completar la col·lecció *Lectura para todos* i se subscribia al *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona*.

Les compres directes d'obres també es feien a través de la venda d'exemplars per part dels socis. Així constava en la sessió de la junta de govern del 4 de febrer de 1861 quan un soci va oferir l'obra en cinc volums *Vida de Napoleón*, de Walter Scott, que va ser adquirida finalment a un preu menor que el de sortida. Però l'obra de més abast que es va pagar fins aleshores, segons acord de la junta de l'11 d'abril de 1861, ho fou per subscripció, amb un cost de 860 rals; era la sèrie de trenta-set volums de l'*Enciclopedia Moderna*.

Fou en aquest curs esmentat, doncs, que s'inicià la constitució del fons bibliogràfic de la institució d'acord amb la incorporació de matèries que divulgessin els coneixements en els cursos en funcionament. Aquesta orientació continuà incrementant les referències, com en el cas de la compra d'un tractat de cal·ligrafia i de l'estudi *El Panteón universal*, segons consta en l'aprovació de la junta de govern del 6 de juny de 1861. Val a dir que en aquesta mateixa sessió s'aprovà cobrir despeses, a càrrec del suport dels associats del Centre, per a l'organització d'un curs de gimnàstica. El canvi de presidència de l'entitat, constituïda arran de les eleccions del 18 de juny d'aquell any amb el nomenament del nou president, Tomàs Lletget, no aportà canvis en la política d'adquisició d'exemplars per a la Biblioteca, administrada pels mateixos socis fins al nomenament del seu primer bibliotecari.

Terminològicament, durant aquests primers dos anys de la vida de l'entitat cívica, l'espai de consulta de llibres i de premsa era denominat, a més de Biblioteca, «Salón de Lectura». Aquesta denominació constava en la sessió de la junta de govern del 21 de juny de 1861, en ocasió de la visita del polític i escriptor liberal, Víctor Balaguer (Barcelona, 1824 - Madrid, 1901), «elogiando al Centro de Lectura y demostrando vivos deseos para que esta sociedad llegase á un alto punto de prosperidad».¹² Aquests desitjos foren ratificats, ara adreçats a la joventut, quan en el seu discurs del 24 de juny s'hi va referir en animar els joves a conrear «el amor al estudio, á la Patria y a la Libertad». El Centre pretenia consolidar aquest objectiu amb la continuïtat de la subscripció a la *Historia* de l'historiador liberal Modesto Lafuente, segons la decisió de la Junta del 4 de juliol de 1861.

També fou objecte de visita de la societat el diputat a les Corts espanyoles, Josep Gener, el qual, en junta del 20 de juliol de 1861, subvencionà un volum per a la Biblioteca. El suport a l'adquisició de volums també provingué de l'altruisme dels socis, com fou el cas de Manuel Delgado que, segons la sessió de la Junta del 24 de juliol, donà *El romancero de la guerra de África*.¹³ Aquest mateix soci, que féu diverses donacions a l'entitat, adquirí per al centre els tres toms de José Freixa: *La teocracia y el socialismo ó Refutación á lo dicho en esta materia, por el Sr. Donoso Cortés, Marqués de Valdeaguas*. El vessant científic del fons bibliogràfic continuava –junta del 31 d'agost de 1861– amb la subscripció a la publicació tècnica *La Revista Industrial*.

El primer esment d'un catàleg de la biblioteca de l'entitat, «(formado ya) de los libros y obras que existen en la librería» constava en la junta de govern del mateix dia 31 d'agost i anava adreçat al polític Josep Gener per suggerir-li d'adquirir el volum promès en la junta anteriorment citada del mes de juliol.

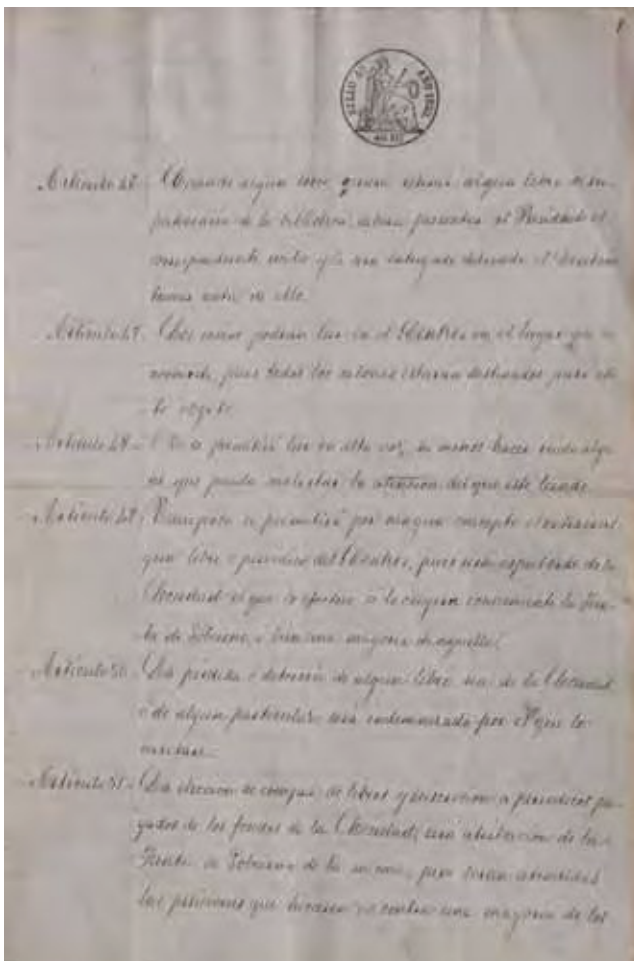
L'evolució del patrimoni bibliogràfic i, en conjunt, de l'estructura de l'entitat conegueren el curs 1861-1862 un primer ordenament, definit en la sessió de la Junta del 24 d'octubre de 1861. Així, la dinàmica del Centre constaria de quatre seccions, al capdavant de les quals hi hauria un responsable: la d'ensenyament, la d'abastiment d'obres per a la biblioteca, la de subscripció de diaris i la de conservació.¹⁴ Aquesta organització coincidí amb el primer pressupost anual aprovat per a la Biblioteca per a l'any 1862, calculat en 240 rals. Pel que fa a noves adquisicions es va preveure de comprar –segons aprovació de la Junta del 31 d'octubre de 1861– la «bellíssima obra del eminente repúblico» Emilio Castelar, *La redención del esclavo*. I es continuaven rebent donacions de volums, com la del polític reusenc Joan Prim –el *Diccionario geográfico, estadístico e histórico de España* [1845-1850], de Pascual Madoz– i la de Josep Gener, segons acta de la junta del 3 de desembre. D'altres materials de consulta també eren incorporats al Centre. Així, l'historiador local Andreu de Bofarull (1811-1882) féu donació dels mapes *Arbol genealógico* i *Tabla cronológica*.

En un context expansiu, pel que feia a la formació de la Biblioteca, el bibliotecari tenia com a funció valorar els volums abans d'aconsellar-ne l'acceptació. Aquest va ser el cas del responsable de la biblioteca d'aleshores, Jaume Aguadé Gil,¹⁵ quan examinà volums del soci Miquel Planàs acta de la junta del 31 de gener de 1862. En l'entretant, les donacions continuaven, com s'esdevingué –junta del 5 d'abril de 1862– amb els quatre volums de la *Historia General de Francia* i del volum *Diccionario geográfico de España y sus colonias*, de Francesc de Paula Vidal, facilitats des de Barcelona pel reusenc Antoni Llorens, en «filantrópico rasgo». També s'esdevingué –acta de la junta del 25 de juny de 1862– amb els volums *Los trovadores nous y modernos* i *Rosa de Alejandria*, per mitjà del soci Joan Pujol Bofarull. Víctor Balaguer, segons constava en la mateixa sessió, donà un original seu, *Recopilació de poesias catalanas*. Aquestes obres eren, com exposa Pere Anguera,¹⁶ les primeres en català que s'incorporaven a les lleixes del Centre. I seguint aquesta línia d'adscripció a la Renaixença, en junta de l'11 de juliol del mateix any, s'acordava subscriure's a l'obra *L'orfeneta de Menargues*, de l'historiador liberal Antoni de Bofarull (Reus, 1821-1892). També s'hi va acordar enquadrar el volum *Las dos perlas literarias* i s'acceptà la donació del soci Francesc Oliva de quatre làmines de treball cal·ligràfic.

La presidència de Tomàs Lletget i Caylà estava essent positiva per a la consolidació de la lectura. Així, en la memòria que aquest llegí en la reunió general ordinària del 25 de maig de 1862, destacà

Col·lecció «Biblioteca de autores españoles»
–amb el registre núm. 1–
donada per Joan Prim i Prats (1860).

Primer capítol dedicat a la Biblioteca en el reglament del Centre de Lectura (9 de juny de 1859).

que la Biblioteca del Centre «ha sido considerablemente enriquecida» i «hoy se puede decir que no tiene rival en nuestra ciudad». ¹⁷ Fou en aquest context que es publicà la segona època de l'*Eco del Centro de Lectura* (1862).

Però l'ofrena bibliogràfica més significativa fins aleshores a la societat la féu el metge reusenc Pere Mata i Fontanet (Reus, 1811 - Madrid, 1877), en la sessió extraordinària del 29 d'agost de 1863, que comptà amb la seva presència. Les obres facilitades en un volum foren: *Sinopsis filosòfica de la química*, *Compendio de toxicología*, *Tratado de la razón humana*, *Filosofía médica Española*, *Nuevo arte de ayudar a la memoria* i *Lecciones sobre la lengua universal*. Els estudis llegats en dos toms eren: *Examen crítico de la Homeopatía* i *Tratado de medicina legal teórico y práctico*. A més hi afegí un tractat d'alienacions mentals del psiquiatre Jean-Étienne Esquirol (1772-1840), *Des maladies mentales* (1838), editat per Pere Mata, i un assaig de gramàtica de López Gisbert i P. Leirio. Acte seguit, l'especialista en medicina legal destacà la tasca del Centre de Lectura «de los obremos que la forman en su mayoría del pensamiento altamente fecundo en bienes en que ella inspira». La bibliografia de formació científica era una part substancial de la biblioteca en procés de constitució, com indicava la donació, del soci Francesc Monné, de la segona part del *Curso de dibujo industrial* i de la primera part del *Curso de geometría elemental*.

La vida de l'entitat és veié estroncada en ser tancada el 9 de gener de 1866 a causa de l'aixecament del general Joan Prim a Toledo. ¹⁸ En canvi, Güell i Mercader adscrigué el tancament a «considerarlo sospitos de propaganda revolucionaria», ¹⁹ fet que dugué a salvar la Biblioteca «com per miracle». Se'n produí la reobertura el dia el 21 de maig. En la junta del dia següent l'entitat se subscrivia als diaris *La Democracia*, *Gil Blas*, *La Iberia*, *La América*, *Diario de Reus* i *Diario de Barcelona*. Aquest recomençament comptà amb l'elecció del nou president del Centre, el republicà Josep Maria Morlius, segons junta del 17 de juny de 1866.

Etapa 1868-1875

L'organització de la Junta Revolucionària Local en el marc del Sexenni Revolucionari de setembre de 1868 causà la clausura del Centre fins a finals d'aquell octubre. Una part de la directiva del Centre formà part de l'organisme revolucionari juntista ²⁰ i, en conseqüència, el Centre, dirigit per una Junta General, visqué una situació de transitorietat fins que el gener de 1870 no se'n tornaren a restablir les juntes de govern ordinàries. La primera acta datava del 29 d'octubre de 1868, s'hi feia constar la protecció dels llibres perquè no fossin venuts en el context de l'aixecament popular.

Segons reunió de la Junta del 27 de desembre, el nou president tornava a ser Tomàs Lletget. Amb la nova situació política, el Centre hauria d'admetre com a alumnes de les seccions a ciutadans no associats a la institució, però que en canvi representaven l'Ajuntament popular. A partir del 12 de novembre de 1868 el Centre s'instal·là a la casa-palau de Ferran de Miró.

La política d'adquisició bibliogràfica continuà amb l'*Album-enciclopèdico-pintoresco para los artistas*, segons junta del 9 de juny de 1870, i la subscripció, junta del 23 de juny, a *La Ilustración Republicana-Federal*. El nombre de volums augmentà durant l'any acadèmic 1870-1871, fet que es podia relacionar amb l'ampliació dels cursos de formació: Economia política, Dret mercantil, Teoria de teixits, Història universal i Música. En aquesta conjuntura de certa estabilitat calia destacar la publicació de la tercera època de l'*Eco del Centro de Lectura* (1870-1872).

En la sessió del 7 de gener de 1870 l'entitat se subscrigué a la col·lecció *El Mundo antes de la creación del hombre y origen del hombre*. I en la junta del 25 de febrer adquiria una *Gramática*. Amb tot, un fet bibliogràfic que caracteritzà aquell any fou la constitució d'una secció d'incunables i d'exemplars editats fins el 1699, que també volia incloure còdexs esparsos anteriors al segle XIV provinents de la destrucció de monestirs arran de la desamortització eclesiàstica de 1835. Segons el redactor de l'*Eco*, Eduard Toda i Güell (1855-1941): «[Així] nuestra ciudad podrá enorgullecerse de haber llevado una nueva piedra a los cimientos de la regeneración política del género humano, procurando el desarrollo intelectual de las clases trabajadoras, malditos parias que por espacio de 20 siglos han sentido cruzar su rostro el látigo de su señor».

El mateix soci assabentava que el poeta Joaquim Maria Bartrina havia donat més de dos-cents exemplars a la Biblioteca, «algunos de ellos pertenecientes al último tercio del siglo XIV». El soci Lluís Quer, d'altra banda, hi havia lliurat «una obra que con su cubierta fue entregado al célebre monasterio de Poblet por D. Pedro de Aragón».²¹

Les donacions es veieren incrementades amb les dels socis Francesc Miró i Carbonell –«un curiosísimo tomo manuscrito de á principios del siglo pasado [...], y cuya lectura es de suma importancia á los que se dedican á la historia de la industria catalana»–, Antoni Bages –un volum del psiquiatria i filòsof Pere Felip Monlau (Barcelona, 1808 - Madrid, 1871), *Elementos de higiene pública*– i Eusebi Gallissà –una col·lecció completa del *Periódico político mercantil de la villa de Reus* (1813-1814). Les incorporacions de volums es complementaven amb crides als socis perquè donessin llibres i documents a l'entitat i amb els intercanvis amb altres òrgans de premsa que visitaven el Centre, que aleshores tenia comptabilitzades i consultables setanta capçaleres. Aquestes donacions feren que aquell curs la Biblioteca comptés amb un miler d'exemplars.²²

L'adquisició del primer número de la revista quinzenal *La Renaixensa* fou una altra adquisició, dins les publicacions literàries, del curs 1870, segons anunciava l'*Eco del Centro de Lectura* del 12 de fe-

Jaume Callis, *Extragravatorium curiarum*, Barcelona, Petrum Posa, 1518 (portada).

brer de 1871. També s'incorporaren al fons bibliogràfic del Centre, la donació de l'obra de Fernando Gómez de Salazar, *Jucio crítico del Diccionario y de la Gramática publicada por la Academia Española* (l'Eco, 26 de març); la història local de la ciutat, *Anales de Reus*, l'autor de la qual, Andreu de Bofarull, enllestí al mes de maig el primer catàleg de la Biblioteca (l'Eco, 14 de maig de 1871), i l'aplec poètic *Mis querellas*, de Joan Tomàs Salvany (l'Eco, 3-IX-1871). En aquest període s'incorporaren a la Biblioteca obres de Balzac (agost de 1871)²³ i la significativa *Historia Universal* (1838-1846) del polític i historiador italià Cèsar Cantú (1804-1895) (l'Eco, 15 d'octubre). Obres adreçades a la formació bàsica, com els *Cuadros sinópticos de la Historia de España*, de Manuel Meseguer, eren adquirides per lliuraments.

Per junta del 21 de juny de 1872 es formà una secció bibliogràfica local per a l'abastiment de la qual «se acordó invitar a los escritores reusenses residentes ya en la población ya fuera que cedieran un ejemplar de cada una de sus obras originales». I quatre mesos després –sessió del 18 d'octubre– s'aprovà l'adquisició de la *Historia Natural* del científic il·lustrat comte de Buffon (1707-1788). En acord del 22 de novembre es decidí de continuar completant la col·lecció «Biblioteca de autores españoles» i la *Historia* de Modesto Lafuente.

Entre les publicacions que es rebien aleshores, com a conseqüència de subscripció o d'intercanvi, figuraven la «importante y acreditada» revista *La Justicia Social. Revista científica y política republicana federal, Revista Espiritista, La Gaceta Industrial, La Revista de Administración* i *Los fueros Catalanes*. En la junta del 22 de gener de 1875, l'entitat es va subscriure a *El Imparcial, La Independencia* i *La Crónica de Cataluña*.

Etapa 1875-1882

La nova presidència del Centre recaigué en el republicà i criminalista reusenc Ricard Guasch (Reus, 1840-1921). Un objectiu preponderant de la Junta fou fer front a la crisi econòmica que l'entitat acumulava en els darrers tres anys de la presidència de Tomàs Lletget.²⁴ Havent aconseguit de frenar aquesta crisi institucional, la junta del 12 de maig de 1876 continuà amb la subscripció a la *Historia Crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña* (1876-1878), d'Antoni de Bofarull; mentre que la sessió directiva del 24 de novembre acordà de subscriure's a la revista editada a Barcelona *El Porvenir*. Aquest període es caracteritzà fonamentalment per la publicació de la quarta època de l'*Eco del Centro de Lectura* (1877-1882), a través del qual s'anunciaven, com s'havia esdevingut anteriorment, visites de revistes i de diaris, entre els quals *La Opinión de Tarragona, El Porvenir de la Indústria, la Enciclopedia médico-farmacéutica*. L'entitat continuava rebent donacions dels seus socis i directius, com fou el cas de Josep Güell Mercader amb l'article publicat a la *Revista Contemporánea*, «Fortuny y sus cuadros» (l'Eco, 20-IV-1877). En l'àmbit bibliogràfic, i com a dada comparativa, la publicació del Centre assabentava del nombre de volums existents en les principals biblioteques europees (l'Eco, 30-X). En qualitat de subscripcions, la Biblioteca rebia les revistes divulgatives *Crónica Científica* i *La Naturaleza* per apropar els lectors a les ciències físiconaturals. Entre les donacions dels socis destacaven els volums de psicologia i de lògica a càrrec del que seria el següent president de l'entitat, Isidor Frias, segons junta del 7 de desembre de 1877. La Junta també aprovà de subscriure's al diari *La Imprenta* (28-IX-1878).

Joan Ventallol, [Practica mercantiuol], Lyo, mestre Joan de La Place, 1591.

Sota l'etapa del nou president del Centre de Lectura, el catedràtic d'institut, filòsof i científic, Isidor Frias Fontanilles (El Vendrell, 1847 - Reus, 1890), nomenat el 30 de gener de 1879, el Centre s'instal·lava a partir d'octubre del mateix any als baixos del número 16 del carrer de Vallroquetes, i ampliava relacions amb altres ateneus com l'Igualadí de la Classe Obrera i el Lliure de Catalunya. El Centre rebia publicacions de diverses matèries: la revista il·lustrada *La Academia*, dirigida per Francisco Maria de Tubino; *Lo Gay Saber*; *L'Escut de Catalunya*; *La Biblioteca Enciclopèdica Popular Ilustrada*; *El Manual de Cultivos agrícolas*, d'Eugeni Pla Ravé; la revista quinzenal literària *El Parthenon*, i *La Il·lustració Catalana*. També s'hi donaven volums de ciències mèdiques com el *Manual de Terapèutica*, de Salvio Amató (21-III-1879); el *Discurso inaugural del Ateneo Barcelonés*, del republicà reusenc Joan Sol i Ortega (*l'Eco*, 11-I-1880); el poema positivista d'Àngel Lasso de la Vega *A la ciencia* (7-III-1880); estudis especialitzats—el *Tratado clínico iconográfico de Dermatología quirúrgica*, de l'higienista Joan Giné Partagàs (14-III-1880)—; novel·les de la col·lecció de la *Revista Popular de Conocimientos útiles* (28-III-1880), i tres volums de les tragèdies per part del seu autor, Víctor Balaguer, —*Las esposas de la morta*, *Lo guant del degollat*, *Lo compte de Foix* i *Raig de lluna* (junta, 16-IV-1880).

Amb tot, allò a destacar, com a complement d'informació bibliogràfica envers les adquisicions de la Biblioteca, fou la incorporació a *l'Eco* de la secció «Suetos», que a partir de juny de 1879, no únicament ressenyava assaigs i publicacions periòdiques per als socis, sinó que augmentà la difusió sobre informació científica. La publicació inclogué, amb la mateixa finalitat, una «Sección Industrial» i una altra de «Conocimientos útiles».

La Biblioteca restava vinculada a una nova expansió envers els ensenyaments per a obrers, ja que s'havia ideat que el Centre concentrés tota aquesta formació. Amb aquest objectiu, la societat adquirí—per mitjà de la col·lecta de dinou socis (junta del 28-XI-1879)—l'estudi de José Espinal *Cuadro geológico, físico y meteorológico de la tierra y del reloj cosmográfico*. D'altra banda, una subscripció rellevant per fascicles fou l'obra de Francisco Maria de Tubino *Historia del renacimiento literario con-*

Number	Name	Date
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40

Primer llistat de socis (anys 1859 - 1875).

temporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia (junta del 24-IX-1880). Per a l'actualització de tècniques industrials el Centre rebia *La Gaceta de la Industria y de las invenciones*, dirigida per l'enginyer Ventura Serra (l'*Eco*, 30-I-1881).

Primera etapa de la Revista del Centro de Lectura (1883-1884).

Sota la presidència de Josep Salvat (entre el 2 de gener i el 26 de desembre de 1881), segons acta de la junta de govern del 27 de maig de 1881, es féu la primera quantificació actualitzada de socis del Centre (524 inscrits amb quota individual de quatre rals) i una indexació de les publicacions a les quals estava subscripta trimestralment en aquell moment l'entitat: *Ilustración española*, *Viajero ilustrado*, *Diccionario ilustrado*, *Historia de España*, *Album Fortuny*, *Album de la provincia de Lérida*, *Biblioteca Universal*, *Biblioteca instrucción y recreo*, *Biblioteca económica filosófica*, *Historia del renacimiento literario* [...], *Semanario popular*, *El Diluvio*,²⁵ *La Publicidad*, *Diario de Reus*, *Las Circunstancias*.

En aquest mandat es nomenà (junta de govern del 23 d'octubre de 1881) un nou encarregat de la Biblioteca, Josep Fortuny Odena. La figura d'encarregat restava vinculada a l'arxiver i director de la Biblioteca, Andreu de Bofarull, i havia de vigilar els volums i efectuar els préstecs corresponents. D'acord amb la vinculació de la Biblioteca als cursos efectuats per l'entitat, l'horari de la secció era de set a deu de la nit i els festius, de nou a dotze del migdia. Pel que feia a divulgació ocasional d'informació, la revista del Centre incloïa una «Sección Bibliográfica» on donava compte dels volums entrats a la Biblioteca. Fou el cas de la notícia de la recepció de novel·les d'Enric Font de Fonsdesviela —*Cuentos modernos*, *Aida* i *Margarite y Clara*—; de la tramesa del *Boletín* de l'Ateneu Barcelonès; de l'ingrés de «la inspirada oda» *A la patria*, del director del diari gironí *El Demócrata*, Artur Vinardell Roig (l'*Eco*, 31-VII-1881); de conferències com *Las islas Filipinas*, de l'advocat Agustí Sardà, i dels *Apuntes para un Anuario de Estadísticas comparada*, de l'estadístic i col·laborador de l'*Eco* Manuel Escudé Bartolí (l'*Eco*, 18-XII-1881). També a la junta del 4 de novembre el soci Antoni Soler Clariana féu donació de les *Memoorias de un setentón*, de Ramon Mesonero Romanos.

El 26 de desembre de 1881 fou nomenat president del Centre de Lectura Andreu Vallespinós Bofarull, que ho fou fins el 5 de desembre de 1882, quan dimití. En aquesta etapa, de certa estabilitat econòmica,²⁶ la Biblioteca se subscribia a la revista *La Ilustración Universal* (junta, 21-I); incorporava, segons les referències de què disposem, la *Revista de Derecho y del Notariado* (l'*Eco*, 30-I-1882); intercanviava publicacions amb les capçaleres *Revista hortícola andaluza* (Cadis), *Revista Tipográfica y Estadística*, *El Correo del Amor* (Alacant), *El siglo XIX*, *Revista Marítima Comercial* (Madrid), *Los Negocios* (Barcelona), segons l'*Eco* (10-II), i adquiria el volum d'història biogràfica *Garibaldi* (l'*Eco*, 20-VII).

Etapa 1883-1889

La presidència de Casimir Grau també disposà d'una situació de normalitat econòmica. Cal destacar en el seu mandat la publicació de la primera etapa de la *Revista del Centro de Lectura de Reus* (1883-1884), dirigida per Josep Martí i Folguera, amb l'objectiu de continuar divulgant coneixements i notícies científiques i culturals d'interès per als alumnes dels cursos. A més de registrar noves publicacions com la *Revista Quincenal* (20-V-1883), la publicació aportava informació biblioteconòmica com la sèrie de cinc d'articles de Joaquín Borrás de March, *Sobre una Biblioteca de Ciencia española* (15-VII a 21-X de 1883) i introduïa, per bé que no sistemàticament, la secció «Bibliografía», amb comentaris extensos de novetats literàries i historiogràfiques. Pel que feia a subscripcions a diaris, la junta del 10 de gener de 1883 aprovà subscriure's a *El Imparcial* i *El Globo* (Madrid), *El Mercantil Valenciano* i *La Crónica Médica* (València); continuar la subscripció a *La Ilustració Catalana*, i rebre *La Gaceta de la Industria*, *La Revista Frenopática* (Barcelona) i *La Opinión* (Tarragona). Altres pagaments eren només a un any, com succeí –segons aprovà la junta del 24 de gener– amb la revista barcelonina *La Electricidad*.²⁷

En aquesta mateixa sessió es nomenà un nou bibliotecari –també secretari del Centre–, Antoni Artés, que havia d'escometre l'elaboració d'un catàleg dels «llibros que se exhiben en el salon a este efecto» i es proposà –com a conseqüència de l'increment d'adquisicions– d'ampliar les lleixes «para que el considerable número de libros que hoy permanecen ocultos á la vista de los Sres. socios, puedan quedar expuestos en la Biblioteca». D'altra banda, algunes adquisicions es feien de manera indirecta: per mitjà de la gestió de parlamentaris locals electes a les Corts espanyoles. Així fou en el cas del polític Pere Nolasc Gay, que aconseguí –segons junta del 31 de març– una col·lecció de volums de la *Dirección de Instrucción Pública* per a la Biblioteca. En l'entretant, les donacions continuaven: l'escriptor modernista –segons la junta del 17 de febrer– Artur Masriera donà *El Siglo de Pericles* i el soci Manuel Tomàs, *Arte de edificar con arreglo al derecho de Cataluña*.

Entre 1884 i 1889 –amb règims presidencials més esgraonats– l'entitat estigué centrada en l'organització del segon Certamen Literario (1884)²⁸ i en l'impuls de les seccions Coral i Dramàtica, els reglaments de les quals foren aprovats el 1886. Amb tot, la nova presidència de Miquel Pujol (9 de gener de 1886 al 9 de gener de 1887) féu subscripcions, segons la junta del 13 de febrer de 1886, als diaris *El Fusilis* (Barcelona), *Boletín Oficial de Tarragona* (renovació de la subscripció), *Diario de Tortosa*, *La Lucha* (Girona), *El País* (Lleida); i a l'*Enciclopedia de ciencias y artes* (junta, 11-XII-1886). Entre el 15 de gener de 1887 i el 4 de gener de 1890, Joan Vilella fou nomenat president del Centre. En aquesta etapa s'aprovà el reglament, el 17 de maig de 1888, en què es mantenien els mateixos atributs de la Biblioteca respecte dels estatuts de 1863.

La primera mesura adoptada per la nova presidència fou l'actualització de les classes a impartir per l'entitat.²⁹ També hom adquirí, segons aprovació de la junta del 28 de maig de 1887, «la preciosa obra» *Autores dramáticos contemporáneos y joyas del Teatro Español*. La Biblioteca registrà, dos mesos després, la subscripció del *Diario Mercantil* de Barcelona.

Volum que recull els treballs premiats del primer Certamen Científico-Literario organitzat pel Centre de Lectura.

D'altra banda, la sessió extraordinària del 26 de setembre de 1888 assabentava que la Biblioteca rebé la donació de l'obra de Víctor Balaguer en dos volums *En el Ministerio de Ultramar* –tramesa pel bibliotecari de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer. També fou donat pel soci Andreu Llauradó –segons la junta del 4 de novembre de 1889– el fulletó *L'avenir des canaux d'irrigation*.

Econòmicament, la junta presidida per Vilella del 15 de desembre de 1888 acordà vendre diaris antics per renovar i adquirir nous volums per a la Biblioteca. Aquesta actualització de fons també es féu a l'hora de no renovar subscripcions a diaris i, en canvi, destinar llur import a l'adquisició d'òrgans «más leídos»: *La República*, *El País* (Madrid) i *El Productor* (Barcelona).³⁰ Pel que feia al càrrec de bibliotecari («guardador de la Biblioteca») –sessió del 13 d'abril de 1889– recaigué en Pere Borràs.

Etapa 1890-1900

La presidència de Josep Ferrer Folch, entre el 28 de gener de 1890 i el 23 de gener de 1891, no incorporà novetats bibliogràfiques notòries. Comptà amb un mecenatge de subscripció –per part del soci Evarist Fàbregas– a *El Productor* i es donà de baixa de subscripcions de premsa (junta, 11-

III-1890).³¹ Un mes després, però, el Centre se subscrigué a la revista *La España Moderna*. La societat acordà de subscriure's a totes les publicacions locals (junta, 20-V-1890). En la junta del 23 de novembre de 1890 s'acceptà la subscripció al diari *La Vanguardia* i al *Diario del Comercio*. Sota el mandat de Ferrer fou redactat i aprovat el 10 de juny de 1890 un nou reglament del Centre. Com s'ha dit anteriorment –referent al règim bibliotecari– aquest ordenament era el mateix que l'aprovat el 1863, però afegint-hi un article, el 70, que esmentava, per primera vegada, la figura de visitant, que podia emprar els serveis de l'entitat prèvia aprovació de la Junta de Govern.

La presidència d'Enric Bages Codinach, entre el 4 de febrer de 1892 i el 7 de gener de 1893, adquirí l'obra commemorativa del polític Emilio Castelar, *Historia del descubrimiento de América* (junta, 14-XI-1892). Davant un fet de desaparició de volums, el Centre disposà, per primera vegada, el registre amb segellat de les noves adquisicions (junta, 9-I-1893).

El president entre el 15 de gener de 1893 i el 3 de gener de 1896, Eugeni Mata Miarons (1846-1900). Catedràtic de matemàtiques de

l'Institut de la ciutat, acordà, com a primera decisió bibliogràfica, adquirir números commemoratius de *la Ilustración Española y Americana*, *La Ilustración Artística*, *La Ilustración Catalana* i *La Velada* (junta, 17-II-1893). Un mes després es rebé la donació d'un *Diccionario de Economía Política*. En l'entretant, per acord de la junta extraordinària del 10 d'abril de 1893, s'estructurà la Biblioteca³² i se n'augmentà el nombre de bibliotecaris, dirigits pel soci Eusebi Soler, a fi de formar una comissió conjunta amb els museus. Fou aquest cap de Biblioteca qui presentà a la junta del 15 de desembre un catàleg actualitzat de la secció «formado por un órden alfabético de autores y obras». Sota el seu

Eugeni Mata Miarons
(1846 - 1900).
President entre els anys
1893 i 1896.

mandat s'aprovà el nou reglament de l'associació (4-X-1894) que, pel que feia a la Biblioteca, continuava validant les disposicions de 1863.

La presidència del comerciant Lluís Quer Cugat (Reus, 1850-1900), d'ençà del 5 de gener de 1896 fins al 4 de gener de 1898, acordà de subscriure's, segons junta del 14 de febrer de 1896, a la *Revista Política*, i en junta del 27 de novembre se n'aprovà la subscripció a la publicació continuadora, la *Revista internacional*. Mentre que el 12 d'abril de l'any següent constava la compra al Centre Liberal de diversos béns, entre els quals deu volums d'obra diversa. Quant a donacions calia destacar la del parlamentari Geroni Mauri amb l'obra de l'acadèmic Joan Vilanova *Atlas geográfico Universal* (junta, 27-VII-1897). La nova seu de l'entitat era al número 5 del carrer de la Font.

La Biblioteca del Centre acomplí altres funcions ocasionals en cas de celebracions determinades. Així, la junta del 14 de setembre acordà que l'espai dedicat a la lectura fos ocupat, en aquestes avinenteses, com a cafè. Aleshores, l'espai de lectura de premsa passava a la redacció de la revista del Centre. També augmentà el control envers els lectors per evitar furts de publicacions; es feia a través d'un registre per a cada consultor, el qual havia d'anotar-hi el nom i el número de l'obra sol·licitada (junta, 3-XII-1897). La presidència de Quer es caracteritzà per un impuls al Centre en canviar de local. A partir del 20 de maig de 1897 ocupà l'espai del Cercle Mercantil, al número 15 del carrer Major. D'altra banda, aquesta presidència, amb les dues alternes d'Eugeni Mata, resultà continuista envers la concepció prioritària que havia de tenir la conservació de la Biblioteca.³³

Eugeni Mata, tornà a ser nomenat president del Centre en les eleccions del 19 de desembre de 1897 i n'ocupà el càrrec des del dia 6 de gener de 1898 fins al 23 d'agost de 1899.³⁴ La vinculació del Centre amb altres entitats com La Palma, es palesà amb l'adquisició de volums per atorgar-los al guanyador del concurs que el Centre havia inscrit en el Certamen Literari (junta, 27-V-1898). El capítol d'adquisicions comptà amb un tom de les *Tragedias* de Víctor Balaguer (junta, 21-X) i el seu volum *Disquisiciones históricas (Reyes Católicos)*, segons constava a la junta del 4 de novembre de 1898. Es registraren també publicacions d'actualitat estètica com l'*Album Salon* (junta, 20-XII-1898). Amb tot, dues donacions destacades foren la col·lecció de sis obres sobre epidemiologia i terapèutica del metge reusenc Josep Codina Castellví –enumerades a *El Eco* (1-VIII-1897)– i la *Gramàtica* de la llengua de Pompeu Fabra, per part del president dels Jocs Florals, Francesc Romaní i Puigdengolas (junta, 5-IX-1898). El diari catalanista *La Veu de Catalunya* s'adquirí per subscripció (junta, 7-I-1899) i la sessió de govern del 14 d'abril féu constar que havia rebut, entre d'altres, la donació del soci Anton Borrell consistent en dos volums de Francesc Pi i Margall: *Las Nacionalidades* i *Las Luchas de nuestros días*. Per junta del 19 de setembre entrà a forma part de la Biblioteca *La Masonería*, crònica històrica (junta, 19-IX). El diari dirigit pel poeta valencià Teodor Llorente i fundat el 1866, *Las Provincias*, fou objecte de subscripció per la junta del 14 de gener de 1900.

En el terreny simbòlic s'aprovà que a la sala de lectura quedés exposat el llistat amb els noms dels mecenatges i donants de volums (23-I-1899).

En el curs 1897-1898 –entre les presidències d'Eugeni Mata i Lluís Quer– *El Eco del Centro de Lectura* publicà el primer catàleg sistemàtic dels volums i periòdics que tenia l'ateneu reusenc d'ençà de la seva fundació.³⁵ També hi havia una altra classificació corresponent a volums no catalogats entre els segles XVI i XIX.

Lluís Quer Cugat (1850 - 1900).
President entre els anys 1896 i 1898.

Pel que feia al primer catàleg bibliogràfic, el nombre total de volums, de revistes i de diaris ingressats a la Biblioteca era de 2.054. La col·lecció comprenia obres i revistes que indicaven l'adscripció del Centre a la Renaixença i al catalanisme: revista *L'Avenç*; *Lo Catalanisme*, de Valentí Almirall; el diari *Lo Renaixement* i la *Revista de Catalunya*. També hi havia cròniques: els *Colloquis de Tortosa*, de Cristòfor Despuig i la *Historia de los movimientos, separación y guerra de Catalunya* durant el Corpus de Sang de 1640, de l'historiador portuguès Francisco Manuel de Melo (1608-1666). El Renaixement era representat amb *La Divina Comedia*, de Dante. La narrativa social era representada per *Los Miserables* i *Noventa y Tres*, de Víctor Hugo. L'evolucionisme i el positivisme venien definits respectivament per l'*Origen del Hombre*, de C. Darwin i *El Positivismo*, del pensador Pere Estasén; l'assaig polític ho era amb el *Movimiento republicano en España*, del polític possibilista espanyol Emilio Castelar. L'avenç tècnic aplicat a la producció s'exemplificava amb *El Monitor científico industrial* i l'estat econòmic ho feia amb *La producción española*, de l'enginyer Manuel Escudé Bartolí.

A més, hi havia una darrera indexació, a part, dels llibres no inclosos en acabar el catàleg i que sumava quaranta-tres volums.³⁶ El conjunt d'aquests exemplars pertanyia majoritàriament a les ciències socials (el diari republicà local *La Redención del Pueblo*), històriques (*Historia del general don Juan Prim*, de F. Orellana), econòmiques (*Calculs de probabilitats*, de S. F. Lacroix i *Los orígenes de la vida económica*, de l'economista historicista Pere Estasén Cortada) i físiconaturals (*La Ciencia Moderna*, de Giulio Brotà).

La indexació de les obres no catalogades sumava un total de 448 volums.³⁷ Aplegava entre d'altres, el llibre de lleis medieval *Corpus Juris Civilis* (1425 [i. e. 1589]);³⁸ el *Repertorium sen tabula*, de Geroni de Marleano (1515); el *Juris Civilis*, de Laureati Ludoni (1522) i *De Actionibus*, de Domènec Ludovic Gomessii (1523). També calia destacar els sis toms dels *Anales de la Corona de Aragon*, de Jerónimo Zurita (1668-1670); les *Instruccions per la ensenyansa de Minyons*, de Baldiri Reixach (1749); els *Diálogos*, del pensador humanista valencià Lluís Vives (1817); *Les Mystères de Paris*, d'Eugène Sue; *El pacto social*, de J. J. Rousseau; l'assaig de Joan Maluquer Viladot *Teatre Català, estudi crítich*; l'estudi *Ramon Muntaner*, d'Antoni de Bofarull; la col·lecció de la revista *La España Regional*; la compilació de l'historiador Josep Coroleu, *Dietarios de la Generalidad de Catalunya*, o el catàleg *Cataluña en la exposición universal de Paris en 1867*. En total aquests tres àmbits indexats sumaven 2.545 exemplars.

L'exercici de 1898 fou valorat positivament pel president Eugeni Mata en la junta general del 8 de gener de 1899. Hi destacà la formació rebuda pels treballadors al Centre i haver-ne fet «el mas digno en su clase dentro de nuestra provincia catalana». Aquesta valoració es vinculava a la funció de la Biblioteca i a les donacions que rebia, entre les quals destacava la feta per Víctor Balaguer.

Etapa 1901-1918

Sota la presidència d'Antoni Serra Pàmies —a més de donacions de volums—³⁹ s'aprovà un nou reglament (4-VIII-1901),⁴⁰ el qual especificava —article 4— que no es prestaven llibres ni diaris i es dedicava, per primera vegada, un article-apartat al «Vocal-Bibliotecario», responsable de l'adquisició, la catalogació i la conservació dels volums. El capítol dedicat a la Biblioteca, Càtedres i Museu era reservat a la lectura de premsa i al capteniment dels socis.

Cronologia de la Biblioteca del Centre de Lectura

- 1859
- Orígens fundacionals del «Casino» Centre de Lectura de Reus.
 - Aprovació del primer reglament de l'entitat.
 - Subscripció als dos primers diaris: *La Discusión* i *Diario de Barcelona*.
 - Ciril Freixa, primer president del Centre de Lectura.
- 1859-1860
- Primera etapa de l'*Eco del Centro de Lectura*.
- 1860-1861
- Organització de la Biblioteca d'acord als cursos de formació per a obrers.
 - Segons Eugeni Mata, el primer llibre ingressat a la Biblioteca fou el *Diccionario clásico de la lengua española*.
- 1861
- Primera venda bibliogràfica documentada d'un soci del Centre.
 - Primera habilitació tècnica de la Biblioteca del Centre.
 - Visita de Víctor Balaguer al Centre de Lectura.
 - Constitució de la càtedra «sobre varios temas de moral, instrucción, apartandose siempre de la parte política».
 - Primera organització del Centre en seccions, una de les quals fou la Biblioteca.
- 1862
- Nomenament del primer responsable de Biblioteca, que havia de valorar els volums abans de la seva adquisició.
 - *Los Trobadores nous*, primer volum en català incorporat a la Biblioteca.
 - La Biblioteca, sota el mandat presidencial del Centre de Tomàs Lletget, conegué una etapa de consolidació.
- 1863
- Aprovació d'un nou reglament en què s'especificava la secció «de la Biblioteca, de las Cátedras y del Museo» i projecte d'elaboració d'un primer catàleg de la Biblioteca.
 - El metge Pere Mata i Fontanet féu la donació més important de volums científics d'ençà de la fundació del Centre de Lectura.
- 1865
- Organització de les «sesiones de Debates y lectura en alta voz» a la Biblioteca del Centre.
- 1866-1868
- Tancament del Centre de Lectura.
- 1870
- Constitució de la secció d'incunables i d'exemplars editats fins el 1699.
- 1871
- L'historiador Andreu de Bofarull confegí el primer catàleg de la Biblioteca.
- 1872
- Organització del fons bibliogràfic local.
- 1876
- Subscripció a la *Historia Crítica de Cataluña*, d'Antoni de Bofarull.
- 1877
- Primera informació sobre el nombre de volums de les principals biblioteques europees.
- 1879
- La revista *Eco del Centro de Lectura* incorporà la secció «Sueños», a fi de ressenyar-hi assaigs i augmentar la difusió sobre informació científica.
- 1880
- Subscripció per fascicles a l'obra de Francisco Maria de Tubino, *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*.
- 1881
- L'arxiver Andreu de Bofarull, director de la Biblioteca.
- 1883
- El bibliotecari, Antoni Artés, elaborà un nou catàleg bibliogràfic actualitzat.
- 1884-1889
- Dinamització de les seccions del Centre. Etapa de renovació del fons bibliogràfic.
- 1888
- Donació d'obres per part de Víctor Balaguer.
- 1890
- Aprovació d'un nou reglament del Centre on es definia, per primera vegada, la figura de soci - visitant.
- 1893
- Presentació del nou catàleg actualitzat per autors i per matèries de la Biblioteca.
- 1897-1898
- Eugeni Mata publicà a l'*Eco del Centro de Lectura* la primera indexació sistemàtica conservada dels dos mil cinquanta-quatre volums aleshores comptabilitzats al Centre.
- 1899
- La sala de lectura exposà el llistat de noms de donants de volums.
 - El president Eugeni Mata definí el Centre com a Ateneu de referència per a la formació obrera.
- 1906
- Organització de la Sección de Fomento de la Biblioteca.
 - Primera ampliació de la Biblioteca.
 - Aprovació del nou catàleg bibliogràfic.
- 1908
- Nou reglament del Centre, on es feia esment de totes les seccions en funcionament.
- 1910-1911
- Formació de la Institució Popular de Cultura.
- 1915-1922
- Presidència de Pere Cavallé. Etapa d'expansió i modernització del Centre de Lectura arran de la donació econòmica del financer reusenc, Evarist Fàbregas. Mecenatges bibliogràfics d'Eduard Toda Güell i de Miquel Ventura Balanyà. Professionalització de la figura del bibliotecari dins el programa de formació de La Mancomunitat.

Jaume Callis, *Extravagatorium curiarum*,
Barcelona, Petrum Posa, 1518 (foli II).

Cal destacar que entre la presidència de Serra i la de Joaquim Batet (1904-1905) es publicaren els setanta-nou números de la segona època de la *Revista del Centro de Lectura* (1-III-1901 a 15-IX-1904), publicació adscrita al modernisme literari i polític en la qual col·laborava la nova generació cultural local. Aquest òrgan assabentava sobre incorporacions bibliogràfiques i en feia indexacions ocasionals.⁴¹

El nou president, el futur mecenes del Centre, Evarist Fàbregas, fou cap representatiu de l'entitat entre el 2 de gener de 1906 i el 3 de novembre de 1908 i aconseguí una dinamització i modernització de l'apartat biblioteconòmic.⁴² Així, una aportació d'aquest mandat fou la formació de la secció específica «Biblioteca y Periódicos», dirigida pel bibliotecari, l'expresident Joaquim Batet i Jaume Sardà Ferran, segons aprovació en junta de l'11 de gener de 1907.

Sota aquesta presidència el gabinet de lectura tingué el suport –segons aprovació de junta (26-I-1906)– d'una «Sección de Fomento de la Biblioteca», que havia d'assessorar sobre noves adquisicions⁴³ i cercar el suport dels associats, alguns dels quals hi respongueren aportant llurs obres, com el dramaturg local Pere Cavallé Llagostera amb *Aubada i Posta*. Les adquisicions aconseguïdes per aquesta secció eren revisades per l'encarregat bibliotecari.

Pel que feia a les subscripcions de premsa calia destacar les capçaleres –a sol·licitud de l'agrupació socialista local– *El socialista* i *La lucha social* (junta, 19-I-1906) i els diaris de Madrid *El Siglo Futuro* i *El Diario Universal. El Progreso*, òrgan del Partit Radical de Lerroux també fou subscript (junta, 7-VI-1907).

En el capítol de donacions calia assenyalar la del cronista tarragoní Emili Morera amb els volums: *Tarragona Antigua y Moderna* i *La Catedral de Tarragona* (junta, 4-V-1906). El soci Bonaventura Porta Pellicé hi aportà els dos volums de les obres completes de Lleó Tolstoi (junta, 1-II-1907). Un mecenatge destacat d'aquesta presidència fou el de Josep Serra Gatell, format pels volums: *Ilustración española y Americana* i l'*Almanaque* (26 i 12); *Historia Universal*, de César Cantú (10); *Historia general de España*, de Modesto Lafuente (6); *Geografía Universal*, de M. Brun (4); *La vuelta al mundo* (3); *Obras*, de Juli Verne (2); llibres de consulta (16); novel·les (12), i la revista *Agricultura* (5). Aquest tipus de donacions permetien completar col·leccions iniciades i augmentar els volums de les matèries específiques: les col·leccions tècniques. El Centre també rebia donacions d'antigues societats polítiques, com foren els béns del Cercle Mercantil, el qual, entre d'altres objectes, aportà a la Biblioteca «trescientos cuadernos de la Historia de España», del polític conservador Antonio Cánovas del Castillo.

L'actualització indexada de volums per matèries de la Biblioteca es veié definida pel lliurament del nou catàleg, segons aprovació de la junta del 25 de maig de 1906. Aquest fet indicava l'increment d'aportacions, que donà lloc a l'ampliació del departament, emprant «los bajos de los armarios» (junta, 18-I-1907).

La continuïtat d'Evarist Fàbregas en la presidència, arran de les eleccions del 15 de desembre de 1907, comportà el nomenament del càrrec de bibliotecari, que recaigué en Josep Soronellas. La seva primera mesura fou l'actualització de la premsa, que causà la baixa de dotze subscripcions entre les quals *Diario del Comercio*, *Las Noticias* o *El Liberal* (junta, 21-IV-1908). L'apartat de donacions comptà amb cinc obres de l'escriptor modernista Joaquim Cases Carbó i la del soci Conrad Casas amb un tom de la revista *Forma* pertanyent a l'any 1907 (junta, 30-VI-1908).

En aquesta segona part del mandat hom redactà un nou reglament, aprovat el cinc de setembre de 1908,⁴⁴ on, per primera ocasió, constaven les seccions que, a més de l'Excursionista –en funcionament d'ençà de 1901–, figuraven a l'entitat: Científica, Literatura i Idiomes, Art i Música, Arts i Oficis i Estudis Socials. Pel que feia a la funció del bibliotecari, definida a l'article 12, s'explicitava que no es deixaven obres en préstec.

Durant el mandat de Domènec Segimon Artells, entre el 15 de desembre de 1908 i el 15 de gener de 1911, es nomenà un nou bibliotecari (en el marc de renovació de Junta), Ramon Fàbregas Trillas. Entre altres volums ingressaren les *Irradiacions*, de Felip Cortiella. També s'aprovà el projecte d'una Biblioteca ambulants pertanyent a la Secció d'Estudis Socials (junta, 31-8-1910) i, per primera vegada, una estadística, duta a terme pel bibliotecari, de tots els organismes del Centre i de les considerades de llibres (junta, 8-XI-1910).

La següent presidència recaigué en Jaume Simó Bofarull (17-I-1911 a 17-V-1912). S'hi incorporaren donacions de literatura modernista com la biografia de Miquel Servet, de Pompeu Gener (donada pel diari nacionalista republicà *Foment*); *Lo Geni Català*, de Josep Falp Plana i *La Monja Folla*, de Josep Aladern (juntes del 23 i 30 de maig i 27 d'agost de 1911). Tres donacions significatives vingueren del mecenatge del sociòleg J. Valentí Vivó,⁴⁵ de C. Benavent –«una col·lecció de llibres antics, alguns d'ells verdaderament notables» (junta, 23-V-1911)– i del soci Marià Grau, que aportà l'obra dels polítics republicans federals, Francesc Pi i Margall i Francesc Pi Arsuaga, *Historia de España en el siglo XIX* (junta, 29-XI-1911).

Es nomenà –segons junta del 4 de juny de 1911– un nou bibliotecari, Lluís Ribé Martorell, que hauria de numerar tots els volums de la Biblioteca existents fins aleshores (junta, 11-X-1911).

La nova presidència del Centre fou per a Antoni Porta Pallissé (12-VI-1912 a 20-V-1915). Obres lliurades en aquest mandat, que tractaven aspectes sociopolítics, foren: *Discurs a la joventut*, del líder socialista Jean Jaurès (volum lliurat per Simó Bofarull); *La Columna de Foc*, de Gabriel Alomar (aportat pel pintor Cèsar Ferrater Pons); el *Butlletí* del Museu Social de Barcelona; *Neurastenia*, del Dr. Joan Bassols Villa; *El panteon Doceañista*, del polític regeneracionista Rafael-Maria de Labra (lliurat pel mateix autor); *Deliberacions del primer Congrés excursionista reunit a Lleyda* (mecenatge de Joan Ferrater, soci de l'entitat); *Anuari d'Estadística Social de Catalunya*, i l'àlbum artístic del pintor reusenc Josep Tapiró (Reus, 1836 - Tànger, 1913) (lliurat pel seu germà, Francesc).

Pel que feia a diaris s'aprovà la subscripció al diari tradicionalista, *El Correo Catalan* (junta, 29-X-1912) i es demanà per què no es renovava la subscripció a l'*Heraldo de Aragón*, «quin periòdic se llegeix bastant», i a *El Pueblo*, rotatiu dirigit pel polític republicà valencià Vicent Blasco Ibàñez (junta, 12-VIII-1913). En junta del 19 de setembre de 1913 s'acordà donar-se de baixa del diari de Tolosa de Llenguadoc, *La Dépêche*, i renovar la subscripció al diari anglès *Daily Mail*.

Athenaeum, revista del Centre de Lectura (1910-1911).

Autògraf del poeta
avantguardista
Joan Salvat-Papasseit,
1921.

La publicació de l'entitat que vinculà els mandats de Simó Bofarull i Porta Pellicé foren els onze números de *Athenaeum. Revista del Centro de Lectura* (octubre 1910 - agost 1911). La revista donava compte de reflexions sociològiques i d'esdeveniments amb els quals estava vinculat al Centre. Com la segona etapa de la *Revista*, la publicació reflectia l'embranchida de seccions com la d'Estudis Socials i l'Excursionista. Pel que feia a bibliografia, la publicació ressenyava obres entrades a l'entitat com l'estudi de Rafael Patxot, *Meteorologia Catalana* (1, octubre 1910). I assabentava de la subscripció a l'*Enciclopedia Espasa* (5, febrer 1911). Una iniciativa que d'alguna manera havia de tenir repercussió en la dinàmica de la Biblioteca fou l'organització de la Institució Popular de Cultura:

Una especie de universidad menor, destinada a vigorizar y magnificar el espíritu de nuestra corporación, facilitando su marcha y asegurándole su porvenir, mediante enseñanzas modernas, del mayor practicismo, y de carácter verdaderament utilitario [...]. El mayor empeño del Comité de la I. P. de C. es en realizar una labor útil, de interés, de resurgimiento de la conciencia individual, para que sea un hecho la divulgación intelectual entre el pueblo, habiendo de hacer constar que la actividad y constancia para conseguir, constituirá un exclusivo programa en su lucha por la cultura.⁴⁶

Catàleg alfabètic d'autors
amb registre tancat l'any 1999.

L'escriptor Pere Cavallé Llagostera (Reus, 1880-1939) esdevingué president del Centre entre 1915 i 1922. Durant el seu mandat, que suposà la definitiva projecció social de l'entitat, s'adquiriren, entre d'altres, les *Obres completes* de Torras i Bages (junta, 29-III-1916). La directiva aprovà subscripcions a la col·lecció d'assaig sociològic publicada per la Societat Catalana d'Edicions i a l'«Editorial Catalana» (junta, 22-II-1917 i 19-II-1918). També s'adquiriren diversos exemplars sobre jurisprudència, mecànica i medicina (junta, 15-IV-1919). Es reberen, en aportació, 196 volums del soci Joaquim Sociats; mentre que el polític socialista Luis Araquistain donà *Los ideales políticos* (junta 13-II-1917). Pel que feia a volums de geopolítica, es rebé el volum *España y américa: proyecciones y problemas derivados de la guerra*, del militar peruà Rodrigo Zarate (junta, 22-VIII-1917).

Amb tot, les dues principals donacions sota el mandat de Cavallé (i d'ençà de la fundació del Centre) foren el llegat d'Eduard Toda i el fons Miquel Ventura Balanyà.

El primer lliurament –dos mil volums «d'obres estrangeres (franceses, ingleses i italianes)»– fou fet per Eduard Toda Güell (1855-1941). El fons va ser atorgat en lletra adreçada a Pere Cavallé el 10 de juliol de 1916.⁴⁷ D'aquesta manera Toda ratificava la promesa feta al prohoms Evarist Fàbregas, que havia comprat la casa on era el Centre (al número 15 del Carrer Major) i la hi lliurà exempta d'hipoteca, segons escriptura del 17 de juny de 1916. La tramesa dels volums començà el curs 1920-1921 i pertanyia a adquisicions realitzades pel mecenes durant l'estada a Londres entre 1915-1919.⁴⁸

Entre els volums que l'egiptòleg i ambaixador reusenc donà a la Biblioteca constaven majoritàriament volums anglesos del primer terç del segle XIX: el *Don Joan*, de Lord Byron (Hunt, 1823); *Treatises on architecture and building*, de William Hosking (Adamb Black, 1832); els vuit volums de *The History of Greece from earliest period to the death of Agesilaus* (Thomas Tegg and Son, 1835); els tres volums de *Syria, the holy land, Asia Minor & Illustrated: in a series of views drawn from nature* (Fisher, Son & Co, 1836-1838); els vint-i-dos volums de *The Encyclopaedia britannica or dictionary of arts, sciences and general literatures* (Adam and Charles Black, 1853-1860). També calia destacar el volum de Jean-Baptiste Regnault-Warin, *El Cementerio de la Magdalena o la muerte de Luis XVI* (Valencia: Ferrer de Orga, 1810) i *Les Codes*, d'A. François Teulet (París: Videcoq, 1846).⁴⁹

L'altra donació patrimonial fou la del filòleg Miquel Ventura Balanyà (Reus, 1879 - Madrid, 1939), amb 8.522 llibres registrats el 1920 pel bibliotecari i metge Pere Barrufet. Era una donació formada essencialment per estudis filològics de llengües romàniques, semítiques, eslaves i caucàsiques, per bé que en el primer apartat de catàleg hi havia una secció dedicada a descriure els catorze incunables i volums del segle XVI aportats per Miquel Ventura.⁵⁰ Com transcrivia l'historiador i expresident del Centre entre 2001-2007, Pere Anguera, la *Revista* del Centre de 1920 valorava el volum bibliogràfic de l'humanista i en destacava els incunables i els estudis internacionals sobre llengües.⁵¹

Aquest volum bibliogràfic responia a l'etapa de potenciació i expansió social del Centre, ja que sota la presidència de Pere Cavallé es procedí a un augment progressiu del pressupost de l'entitat, que passà de les 12.562 ptes. del 1915, a les 49.011 del 1922. La donació de capital d'Evarist Fàbregas fou essencial perquè l'entitat assolís el superàvit i repercutís, doncs, en la projecció de la Biblioteca: «La Biblioteca ha merescut» –es valorava en la junta general del 15-IV-1918–, «tota mena de preferència per part de la Directiva, que ha coneguts importants donatius [Toda Güell] i no ha regatejat despeses per a l'adquisició d'obres que s'han considerat necessàries». Aquest balanç no era

Bust del mecenes i financer Evarist Fàbregas i Pàmies (1868-1938).

balder. En l'exercici de l'any 1917, el capítol de subscripcions s'endua la quantitat més destacada del pressupost amb 1.500 ptes. de l'època.⁵² Tot amb tot, en el balanç que Pere Cavallé feia de l'any 1921, aquest dramaturg i polític explicitava que entre 1915 i aleshores s'havien passat dels cinc mil als vint mil volums.⁵³

Conclusions

«El Centre de Lectura és la ciutat mateixa». Pere Cavallé feia aquest esment a la reunió general ordinària (14-VI-1916). El president afegia que l'ideal de l'ateneu reusenc era un «punt de convergència de tots els homes, siguin quines siguin les seves idees socials o polítiques». En aquest treball hem explicat la formació de la Biblioteca del Centre de Lectura. De fet, aquesta secció constituïa una radiografia intel·lectual pel que feia a l'objectiu pedagògic de l'entitat. La instrucció popular, quan en el moment de la seva fundació encara no existia l'Institut d'Ensenyament Secundari, significava una funció de suplència fonamental per a la classe obrera.

Però a més de la formació, de la lectura, de l'organització de cursos, de conferències, de l'activitat de les seves seccions incipients i de la publicació de la revista, el Centre de Lectura s'anava constituint en un lloc de memòria, és a dir, en una metàfora d'un model de cultura en construcció: aquella que es constituïa a través del nexa entre les elits, els pensadors i la ciutadania. Lloc de memòria, doncs, perquè a través del Centre –des de l'evolució de la seva Biblioteca– hem pogut copsar la recepció de moviments polítics i culturals –entre republicans, conservadors, obreristes i catalanistes; romanticisme, Renaixença i modernisme– per mitjà de l'adquisició d'òrgans de premsa i de bibliografia. I lloc de memòria, al capdavant, perquè el Centre era exponent d'una concepció liberaldemocràtica dels processos d'al·fabetització. No en va, per tant, la vinculació dels fundadors del Centre amb el polític liberal Víctor Balaguer.

Els orígens i evolució de la Biblioteca ens han permès d'introduir la relació entre associacionisme cultural i identitat social, prèviament a la instauració de la xarxa de biblioteques públiques de la Mancomunitat. És a dir, hi havia una consolidada tradició sorgida des de la capacitat d'iniciativa de sectors socials de base.

Notes

1. Josep GÜELL MERCADER, *Cosas de Reus (Recorts d'un jove que ja no ho es)*, (Reus: Establiment Tipografich de Eduart Navás, 1900), p. 124.
2. Josep GÜELL MERCADER, *Ibid.*, p. 132.
3. Montserrat COMAS I GÜELL, *Lectura i Biblioteques Populars a Catalunya (1793-1914)*, (Barcelona: Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001), p. 22.
4. Montserrat COMAS I GÜELL, *Ibid.*, p. 54.
5. Cirilo FREIXA, «Las Asociaciones y sus ventajas», dins *El Eco del Centro de Lectura*, (2ª època, núm. 4, 26-I-1862), p. 28-29.
6. José GÜELL MERCADER, «El Centro de Lectura», dins *El Eco del Centro del Centro de Lectura: Periódico de Literatura y de Intereses materiales y Morales*, (núm. 5, 4-XII-1859), p. 3.
7. Malgrat que al Centre de Lectura existeix un registre de donacions i adquisicions de volums, la seva elaboració va ser feta posteriorment a l'etapa ací estudiada a causa del bombardeig de l'entitat el 17 de setembre de 1937. Per aquest motiu, i per constatar-ne la coetanèitat, he elaborat l'ordre d'adquisicions resseguint les actes de les reunions de la Junta Directiva de l'entitat.
8. Eugeni MATA MIARONS, «Centro de Lectura. Su Biblioteca», dins *El Eco del Centro de Lectura*, (núm. 31, 31-X-1897), p. 7-8.
9. Pere ANGUERA, *El Centre de Lectura de Reus: una institució ciutadana*, (Barcelona: Edicions 62, 1977), p. 13. El primer acord de la junta general extraordinària del 24 de setembre de 1859 va ser organitzar el primer curs de francès a càrrec del professor Jean Loustaunau seguint el mètode pedagògic de Leah Ollendorf (1883-1974). L'oferta dels cursos augmentà ràpidament. Segons la junta de govern de l'11 d'octubre de 1860, s'aproven les classes de francès, italià, cant coral, tenidoria de llibres, gramàtica espanyola, geografia i geometria. En la junta general ordinària del 21 de juliol de 1861 s'aprova la constitució de la càtedra «sobre varios temas de moral, instrucción, apartandose siempre de la parte política». Aquestes seccions, però, restaren reduïdes a la impartició dels cursos de lectura, escriptura i comptabilitat, atès d'altres projectes com eren el «teatro y otros alicientes que llamarían la atención de los S.S. socios, distraerían la afluencia de alumnos a clases», segons la junta del 8 d'agost de 1861.
10. Pere ANGUERA, *El Centre [...]*, p. 11. L'entitat també es donà de baixa de *La Voz del Crédito*, segons acta de la junta del 19 de febrer de 1865, i de *La Bolsa, El Pueblo, La Crónica de New York*, en acord de junta del 15 de desembre de 1865.
11. *El Porvenir: periódico de intereses morales y materiales, de noticias y de literatura*, (núm. 53, 31-VIII-1860), p.1. Aquesta publicació –editada en cinquanta-tres números entre l'1 de juliol i el 31 d'agost de 1860– es publicava amb el suport del Centre de Lectura.
12. Segons l'acta de la junta del 5 de setembre de 1861, aquest polític, nomenat soci de mèrit, féu donació de setze volums a l'entitat.
13. Amb tot, també es rebutjaven subscripcions a diaris com *El Foro*, segons junta del primer d'agost de 1861.
14. Els nomenaments de les seccions restaven subjectes a renovació. En junta del 16 de febrer de 1865 la secció de «Sala de Lectura» era formada per Tomàs Lletget, Joan Vilella i J[oaquim?] Bartrina.
15. Aquest bibliotecari fou substituït per [J. Pujol?] Bofarull, segons acta de la junta del 16 d'octubre de 1862. Dos nous bibliotecaris van prendre possessió del càrrec en la junta del 7 d'octubre de 1865: Joan Vergés i el notari reusenc Joan-Josep Rovellat.
16. Pere ANGUERA, *El Centre [...]*, p. 22.
17. Vegeu també, Pere ANGUERA, *Ibid.* p. 22.
18. Pere ANGUERA, *Ibid.* p. 25.
19. Josep GÜELL MERCADER, *Ibid.*, p. 139
20. Pere ANGUERA, *El Centre [...]*, p. 43.
21. Segons el bibliòfil Pau Font de Rubinat, dos d'aquests volums lliurats al Centre per Bartrina foren *Solempnissimi rei que Tractatus Excell. utriusque iuris doctoris et equitis dni. Jacobi de Callicio: videlicet De Pace et Truga: et De sono emissio* [s.a.] i *Extragravatorium Curiarum per do minum Jacobum de Calicio*, Barcelona, Impremta de Pere Posa, [1518]. P[au] FONT DE RUBINAT, «La nostra Biblioteca. Dos llibres interessants», dins *Revista del Centre de Lectura*, (núm. 183, juliol 1928), p. 207. Aquest poeta tornà a donar «varios libros», segons junta de l'11 de juny de 1875. El text íntegre del manuscrit todia es reproduït per Jaume MASSÓ CARBALLIDO, «Eduard Toda i la biblioteca del Centre de Lectura (1870)», dins *Diari de Reus*, (13-V-2005), p. 10. També, *El Eco del Centro de Lectura. Órgano de la Sociedad de este nombre establecida en Reus*, (13, 9-X-1870), p. 4.
22. Pere ANGUERA, *El Centre [...]*, p. 48; *El Eco*, (núm. 16, 30-X-1870), p. 4. El nombre total de volums aportat per aquesta revista era una dada que corregia una informació d'una monografia del diari *El Panadés*.
23. Pere ANGUERA, «El Centre de Lectura de Reus i la seva Biblioteca», Separata de *Revista de llibreria Antiquària*, (Barcelona, 1982), p. 43.
24. Pere ANGUERA, *El Centre [...]*, p. 52-54.
25. La subscripció a aquest diari fou conjuntural: en la junta de l'11 de febrer de 1882 se'n donà de baixa.
26. Pere ANGUERA, *El Centre [...]*, p. 72.
27. D'altres subscripcions eren desestimades com succeí amb el diari espanyol *La nueva Prensa*, segons es despenia de la mateixa junta del dia 24 de gener. En canvi, la junta del dia 10 de novembre de 1883 aprovava la subscripció a *El Constructor Moderno*.
28. Pere ANGUERA, *El Centre [...]*, p.74 i següents.
29. La junta del mateix dia 15 acordà els següents cursos: lectura, adreçat a la Secció Dramàtica; lectura per a la Secció Coral; cal·ligrafia, càlcul mercantil, geometria, indústria i comerç, física, gimnàstica i ciències naturals.
30. Segons acord de la junta del 26 de gener de 1889 els diaris als quals no es renovava la subscripció eren: *El Mercantil* (Tarragona), *La Il·lustració Catalana*, *La Il·lustración Musical* (Barcelona), *El País* (Lleida), *La Voz del Progreso* (Tortosa), *La Revista de la Cámara de Comercio de Londres*. Pel que fa a col·leccions no es renovava la «Biblioteca Universal».
31. Es tractava de *El Mercantil* (Tarragona), *Revista de Agricultura*, *La Tomasa*. Vegeu: Pere ANGUERA, *El Centre [...]*, p. 86.

32. Preventivament es dotà la Biblioteca amb una assegurança contra incendis (9-VI-1893).
33. Pere ANGUERA, *El Centre* [...], p. 93.
34. Els traspassos dels presidents Eugeni Mata i Lluís Quer crearen una situació d'ininterinitat i foren coberts per la presidència de Ramon Mayner. Fou en la junta del 23 de gener de 1900 quan es nomenà un nou president del Centre, Antoni Serra Pàmies.
35. Vegeu: «Catálogo de las obras existentes en la Biblioteca del Centro de Lectura», dins *El Eco del Centro de Lectura* (5ª època, núm. 33, 14-XI-1897), p. 8 a *El Eco*, (núm. 57, 1-V-1898), p. 8.
36. *El Eco* [...], núm. 57, 1-V-1898.
37. *El Eco* [...], (núm. 58, 8-V-1898), p. 8 a *El Eco*, (núm. 65, 26-VI-1898), p. 8.
38. Per error, el catàleg donava la data de 1425, quan l'any de publicació fou el 1589. Dec l'aclariment a la bibliotecària Maria Rosa Molas.
39. Cal destacar que Josep Güell Mercader donà a la biblioteca dos exemplars del poemari *Florescències* del seu fill traspassat, Hortensi Güell (junta, 14-IV-1902). La Lliga Catalanista hi aportà els *Discursos* parlamentaris del Dr. Bartomeu Robert (4-VIII-1902) i l'escriptor Ferran de Querol facilità els *Clichés* [1902] (30-X-1902).
40. El reglament, a més del president i dels quatre secretaris, anava signat pels quatre vocals bibliotecaris: Gabriel Bofarull, Evarist Fàbregas, Antoni Artés i Joaquim Batet.
41. Vegeu les donacions de les edicions de Jaume Umbert, *Anuari Català: revista del moviment literari regional* (*Revista* [...], núm. 3, 1-IV-1901); la traducció de l'hebreu dels psalms de David pel teòleg Tomàs Sucona (*Revista* [...], núm. 12, 15-VIII-1901); la revista modernista de Tarragona, *Gent Jove* i el *Boletín* de l'Escola Moderna de Ferrer i Guardia (*Revista* [...], núm. 18, 15-XI-1901); el poemari de R. Surinyach Senties *De la Vida* (*Revista* [...], núm. 53, 1-VI-1902) o l'almanac de la *Revista Blanca* (*Revista* [...], núm. 68, 1-III-1904). Les úniques indexacions de sèries de publicacions en els seus tres anys corresponien a R. WYNEKEN SEGIMON, «Obras Literarias publicadas en 1901», dins *Revista* [...], núm. 21, 1-I-1902) i A.: «Publicacions rebudas» dins *Revista* [...], núm. 63, 1-XI-1903).
42. *Centro de Lectura. Reus. 1er Centenario (1859-1959)*, [Reus, 1961], p. 7.
43. A la junta del 7 de juny de 1907 aquesta secció presentà un escrit, «firmado por varios socios de esta entidad», a fi d'aconseguir gratuïtament el *Diario de Sesiones* de les Corts espanyoles per mitjà de la gestió dels parlamentaris locals a Madrid.
44. Aquest reglament –llevat de disposicions al·lusives a quotes i règim de socis– fou l'adoptat el 1918 per la Junta presidida per Pere Cavallé.
45. Segons junta del 21 de febrer de 1911 l'autor va donar al Centre els següents volums: *La sindicación futura*, *Eugenesia y Biometría*, *La sanidad nacional*, *Cooperación y Mutualidad Sanitarias*, *La acción popular pacífica es sanitaria*, *La obra de César Lombroso*, *Enseñanza y Aprendizaje*, *Sanidad mental y civilismo*, *Toxicología popular*, *Tratado de antropología médica y jurídica*, *Antropología social* i *Sanidad y profilaxia*.
46. «Institución Popular de Cultura», dins *Athenaeum: revista del Centro de Lectura*, (núm. 2, novembre 1910), p. 32.
47. «Un altre donatiu al Centre de Lectura», dins *Foment: Diari Nacionalista Republicà*, (núm. 166, 20-VII-1916), p. 1. Eduard Toda també aportà deu mil pessetes per a les reformes de l'associació arran de la crida al mecenatge de Pere CAVALLÉ, «La Junta de Govern del "Centro de Lectura" al poble de Reus», dins *Foment* [...], (núm. 189, 20-VIII-1916), p. 1. Vegeu, també, les actes de la junta directiva (19-V i 17-VII de 1916), p. 32 i 35. Per a tot el procés de donació econòmica del banquer Evarist Fàbregas: Pere ANGUERA, *El Centre* [...], p. 130-137.
48. Núria TERRADES BOSCA, «Memòria de la catalogació del Fons Toda de la Biblioteca del Centre de Lectura» [mecanoscrit], (Reus: agost 1984), f. 2.
49. «Apèndix Fons Toda» [mecanoscrit], Reus: [febrer-maig 1988] [87 f.]
50. Pere BARRUFET PUIG, *Inventari dels impresos del Fons Ventura*, Reus: Centre de Lectura, 1920.
51. Pere ANGUERA, «El Centre de Lectura de Reus i la seva Biblioteca» [...], p. 45.
52. *Juntes generals (1899-1933)*, p.103.
53. *Ibid.* p. 123.